

Якімі былі першыя правобразы Асноўнага Закона ў Беларусі, які ўплыў яны аказалі на развіццё сусветнай прававой думкі і якое дачыненне да старабеларускага заканадаўства можа мець наш першадрукар Францыск Скарына?

У сакавіку ў Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі адбылася заключная сустрэча з цыкла лекцый “Крыніцы гістарычнай памяці”, прысвечаная ролі Статутаў Вялікага Княства Літоўскага ў кантэксте гісторыі права Беларусі. У якасці эксперта-дакладчыка выступіў кандыдат гістарычных навук, загадчык кафедры гісторыі Беларусі старажытнага часу і сярэдніх вякоў гістарычнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта Уладзімір Падалінскі.

Агулам за тры месяцы адбылося восем сустрэч, прысвечаных разнастайным відам гістарычных крыніц аб мінуўшчыне Беларусі, такім як летапісы, старадаўняя мастацкая літаратура, карты, помнікі эпіграфікі, тапаніміка, дакументы партызан часоў Вялікай Айчыннай вайны. Сустрэчы, ладжаныя ўжывую ў сценах бібліятэкі, таксама трансляваліся анлайн, а іх відэазапісы застаюцца даступнымі на відэаканале ўстановы, таму агульная аўдыторыя лекцый дасягае некалькіх тысяч гледачоў.

У кантэксте Года гістарычнай памяці і звароту да каранёў ды вытокаў беларускай гісторыі і культуры, а таксама ў сувязі з уступленнем у дзеянне змен і дапаўненняў у Канстытуцыю Рэспублікі Беларусь, прынятых па выніках рэспубліканскага рэферэндуму, гэтым разам увага была звернутая на такія важныя від гістарычных дакументаў, як крыніцы па гісторыі права Беларусі. Вядома, што першымі агульнадзяржаўнымі дакументамі, якія рэгулявалі жыццё нашых продкаў і з’яўляліся своеасаблівымі правобразамі Асноўнага Закона, былі менавіта Статуты Вялікага Княства Літоўскага.

НА ШЛЯХУ ДА АДНАСТАЙНАСЦІ

Да з’яўлення Статутаў прававая сістэма ВКЛ у XII — XV стагоддзях развівалася збольшага на аснове звычайнага права, якое перадавалася праз вусную традыцыю, і ў меншай ступені на падставе пісьмовых крыніц права, якія можна падзяліць на царкоўныя і свецкія — да апошніх, што тычыліся агульнаграмадскага жыцця, адносіліся нормы Рускай Праўды (найста-

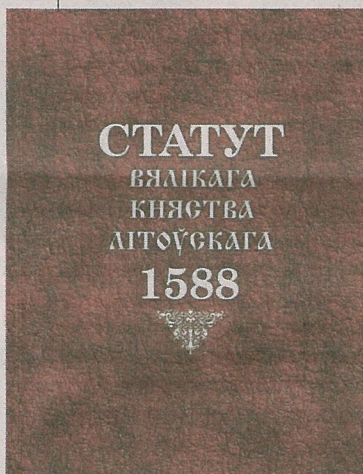
Законы, напісаныя па-свойму

Тэкст першага Статута ВКЛ 1529 года.

Францыск Скарына не надрукаваў першы Статут, але, магчыма, удзельнічаў у яго распрацоўцы.

Сучаснае выданне Статута ВКЛ 1588 года.

Першая старонка трэцяга Статута, зацверджанага ў 1588 годзе.

Леў Сапега быў аўтарам прадмовы да трэцяга Статута ВКЛ і аплаціў яго першае выданне.

ражытнейшага зводу законаў Кіеўскай Русі, які ўзнік яшчэ ў XI стагоддзі ў часы кіравання Яраслава Мудрага), гандлёвыя дагаворы, прывілеі, якія надаваліся вялікімі князямі літоўскімі, а таксама пастановы соймаў і судаў.

Першым жа агульнадзяржаўным прававым актам, што тычыўся ўсёй тэрыторыі Вялікага Княства Літоўскага, быў прывілей вялікага князя Казіміра Ягайлавіча, выдадзены ў 1447 годзе, які быў важным крокам да цэнтралізацыі земляў дзяржавы і ўзнікнення агульнадзяржаўнага права. Натуральна, складзены гэты дакумент быў на старабеларускай мове, што фактычна надавала ёй статус афіцыйнай мовы ВКЛ, нягледзячы на тое, што княства было шматканфесійнай і шматнацыянальнай дзяржавай.

Вялікае Княства Літоўскае ў XV стагоддзі было велізарнай дзяржавай, якая ахоплівала тэрыторыі сучасных Беларусі, Літвы і Украіны, таму мясцовыя правыя традыцыі на ўсім гэтым

абшары, якія часам маглі істотна адрознівацца, патрабавалі прывядзення да аднастайнасці, уніфікацыі і кадыфікацыі. Першай спробай стварэння такога адзінага агульнадзяр-

Прывілей меў даволі прагрэсіўны для свайго часу характар — ён агаворваў правы сярэдніх слаёў грамадства, правы жанчын пры ўступленні ў шлюб, уводзіў прынцып персанальнай адказнасці за здзейшчаныя злачынствы. Акрамя таго, замацоўвалася, што займаць дзяржаўныя пасады ў ВКЛ могуць толькі мясцовыя ўраджэнцы.

жаўнага дакумента быў “Судзебнік”, які з’явіўся ў 1468 годзе і аб’ядноўваў толькі нормы крымінальнага і крымінальна-працэсуальнага права.

У БАРАЦЬБЕ ЗА САМАСТОЙНАСЦЬ

Неабходнасць стварэння агульнадзяржаўнага прававога кодэкса ў выглядзе Статута ўпершыню была агучаная ўжо ў часы

панавання вялікага князя Жыгімонта Старога, а ў дзеянне ён уступіў у 1529 годзе. Вядома, што першы Статут ВКЛ, на жаль, так і не быў надрукаваны — але, тым не менш, ёсць усе

панавання вялікага князя Жыгімонта Старога, а ў дзеянне ён уступіў у 1529 годзе. Вядома, што першы Статут ВКЛ, на жаль, так і не быў надрукаваны — але, тым не менш, ёсць усе

папярэднія праекты, якія сведчаюць аб існаванні гэтага кодэкса. Так, ён прадугледжваў адказнасць шляхты за забойства простага чалавека, абмяжоўваў пакаранне няпоўнагадовых, замацоўваў прынцыпы верацярпімасці і рэлігійнай толерантнасці.

Распаўсюджанае меркаванне, што тэкст Статута быў створаны вядомым палітычным дзеячам ВКЛ, вялікім канцлерам Львом Сапегам, не адпавядае рэчаіснасці. Тым не менш да гісторыі гэтага кодэкса Сапега мае непасрэднае дачыненне: па-першае, ён напісаў да яго выдатную прадмову, а па-другое, менавіта за яго грошы Статут быў надрукаваны ў віленскай друкарні братаў Мамонічаў. Друкаваныя асобнікі Статута мусілі мець ва ўсіх судах ВКЛ, а акрамя таго, набывалі іх і прыватныя асобы, калі ім дазвалялі сродкі.

Важна таксама, што ў сваёй прадмове Леў Сапега падкрэсліваў не-

абходнасць выдзлення справаводства менавіта на старабеларускай мове: “Не обчым яким языком, але своим власным права списанные маем”, што спрыяла супрацьдзеянню паланізацыі і дазволіла на даўжэйшы час захаваць нацыянальную самасвядомасць продкаў сучасных беларусаў. Адметна, што, нягледзячы на ўтварэнне ў 1569 годзе Рэчы Паспалітай, ВКЛ захавала сваё ўласнае заканадаўства і актыўна супрацьстаяла спробам яго ўніфікацыі з польскай прававой сістэмай.

Таксама варта адзначыць, што трэці Статут выкарыстоўваўся на беларускіх землях нават пасля таго, як Вялікае Княства Літоўскае спыніла сваё існаванне, на асобных тэрыторыях Расійскай імперыі — ажно да 1840 года. Дзякуючы таму, што Статут перакладаўся на розныя мовы, ён таксама аказаў істотны ўплыў на развіццё правых сістэм многіх краін Еўропы.

Хача ўплыў Статутаў ВКЛ на прававую думку даўно агульнапрызнаны і даволі шырока даследаваны, тым не менш перад айчыннымі навукоўцамі ды выдаўцамі яшчэ стаіць нямала важных задач па папулярызацыі гэтых каштоўных гістарычных крыніц. Ні першы, ні другі Статуты дагэтуль не перакладзены на сучасныя беларускую альбо рускую мовы — а такі пераклад дазволіў бы азнаёміцца з імі шырокаму колу чытачоў і значна спрыяў бы замацаванню важнасці гэтых дакументаў у грамадскай свядомасці. Не існуе, на жаль, таксама і беларускіх факсімільных перавыданняў усіх трох гэтых кодэксаў — а яны проста неабходныя для іх далейшага сур’ёзнага навуковага вывучэння.

Без даследавання такіх гістарычных крыніц, як Статуты Вялікага Княства Літоўскага, немагчымае асэнсаванне ўсяго шляху развіцця і эвалюцыі прававой сістэмы на беларускіх землях. Як правобразы канстытуцыйных актаў, яны займаюць у айчыннай гісторыі права такое ж неад’емнае месца, як і бліжэйшыя да нас па часе Канстытуцыі БССР і, вядома ж, незалежнай Беларусі. Працэс удасканалення заканадаўства няспынны, як і сама хада гісторыі, таму сёння, дбаючы аб будучыні, надзвычай важна не забываць і аб уроках мінулага ды дасягненнях нашых продкаў, вучыцца на іх прыкладах і пераймаць найлепшае.

ЗАДАЧЫ НА БУДУЧЫНЮ

Важна таксама, што ў сваёй прадмове Леў Сапега падкрэсліваў не-

Антон РУДАК